

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา อิทธิพลของพื้นอารมณ์ของเด็ก สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็ก และรูปแบบการเลี้ยงดูที่มีต่อความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียนที่มารับบริการในศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน โดยผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียน
2. ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน
3. ความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียน
4. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียน

พัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียน

พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านการทำหน้าที่ และพฤติกรรมของอวัยวะ ระบบต่าง ๆ รวมทั้งตัวบุคคล ทำให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำสิ่งที่ยากสลับซับซ้อนมากขึ้นตลอดจนการเพิ่มทักษะใหม่ ๆ และความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมหรือภาวะใหม่ในบริบทของครอบครัวและสังคม (Wong, 1999)

พัฒนาการของเด็กวัยก่อนเรียน หมายถึง เด็กที่มีอายุระหว่าง 3-5 ปี (Wong, 1999) ซึ่งเป็นช่วงที่สำคัญและเป็นวัยของการเรียนรู้จดจำและชอบการแสดงออก ความคล่องตัวมากกว่าเดิม สามารถทำกิจกรรมได้หลายอย่าง เริ่มมีการวางรูปแบบพัฒนาการทางสังคม มีความใคร่เรียนรู้ใคร่รู้ ชอบเล่นสมมุติ มีความคิดฝันสูง อยากรู้ อยากเห็น เกิดความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาความภูมิใจในตนเอง ชอบสำรวจ เลียนแบบ ต้องการความเป็นอิสระ คือเริ่มเริ่มต้นที่จะพึ่งตนเอง ออกสู่สังคมนอกบ้าน พัฒนาการควบคุมตนเองด้วย การเรียนรู้กฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ ของสังคม แต่ยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง สามารถพูดสื่อสารกับผู้อื่น อารมณ์แปรปรวนง่าย ชอบเล่นของเล่น สามารถจำแนกเพศได้ (นิชรา เรืองคารกานนท์, 2551) วัยนี้พัฒนาต่อมาจากวัยทารก เริ่มพึ่งพาตนเองได้บ้างและค่อย ๆ เพิ่มพูนการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น เป็นวัยที่มีการพัฒนาการด้านสติปัญญาอย่างรวดเร็ว มีลักษณะที่เด่นชัด คือ 1) ต้องการเป็นตัวของตัวเอง เมื่อผู้ใหญ่บอกให้ทำอะไรมักจะโต้แย้งหรือปฏิเสธ โดยเฉพาะเรื่องกิจวัตรประจำวัน เพราะเป็นช่วงวัยที่เด็กอย่างแสดงความสามารถด้วยตนเอง และเรียนรู้การแก้ปัญหาด้วยตนเอง 2) มีความอยากรู้อยากเห็น เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ สนใจซักถาม รื้อค้น ทดลอง 3) เป็นวัยแห่งการเลียนแบบพฤติกรรมจากคน

ใกล้ชิด เลียนแบบตามตัวเอกในการ์ตูน 4) มีความคิดริเริ่ม และสร้างจินตนาการ เป็นความคิดที่นึกฝันตามใจชอบของตนเอง เป็นวิธีที่จะคิดออกไปจากโลกแห่งความเป็นจริง เข้าไปอยู่ในโลกของตนเอง 5) เริ่มพัฒนาความคิดเป็นเหตุเป็นผล พยายามเรียนรู้ว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด เพราะเหตุใดจึงผิด (Wong, 1999) พัฒนาการของเด็ก แบ่งเป็นด้านต่าง ๆ ได้ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการทางด้านร่างกาย

เด็กวัยนี้อัตราการเจริญเติบโตและพัฒนาการช้ากว่าวัยทารก สัดส่วนของร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงไปใกล้เคียงกับผู้ใหญ่มากขึ้น ช่วงแขนขายาวขึ้น ศีรษะดูยาวและเล็กลง ไหล่กว้าง มือเท้าใหญ่ขึ้น โครงกระดูกแข็งแรงกว่าวัยทารก กล้ามเนื้อเติบโตและแข็งแรงขึ้น โดยเฉพาะกล้ามเนื้อมัดใหญ่ ทำให้สามารถควบคุมและบังคับการทรงตัวได้ดีขึ้น เดินคล่อง ชอบวิ่งกระโดด โลดเต้น และสามารถหยุดได้ทันที หมุนตัวกลับได้โดยไม่ล้ม เดินถอยหลังได้ ขึ้นบันไดได้เอง ขว้างลูกบอลเหวี่ยงออกไปได้ โดยที่ตัวอยู่กับที่ ชอบปีนป่าย ไม่หยุดนิ่ง มีการพัฒนาทักษะการใช้มือได้ดีขึ้น สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดีในการรับประทานอาหาร การอาบน้ำ แปรงฟัน แต่งตัว ใส่รองเท้า และการจับถ้ำย ฟันน้ำนมจะขึ้นครบในช่วงอายุ 2 ปีครึ่งถึง 3 ปี หลังจากนั้นฟันน้ำนมบางซี่จะเริ่มหลุดและฟันแท้จะงอกขึ้นมาแทนในระยะท้าย ๆ ของวัยนี้ ระบบกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัสทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ขึ้น มีความว่องไวในการใช้วัยยะต่าง ๆ ได้ดีและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (นิชรา เรืองคารกานนท์, 2551) อายุ 3-4 ปี ชอบกระโดดวิ่งเล่น รู้จักวิ่งให้ช้าหรือเร็วตามต้องการ วิ่งเลี้ยวหักมุมหรือหยุดวิ่งได้อย่างกะทันหัน เดินเขย่งบนปลายเท้า เดินขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้ จี๊ดสามล้อได้ เขียนวงกลม สามารถต่อตัวต่อหรือแท่งไม้สี่เหลี่ยมได้สูงถึง 7 ชั้น หรือมากกว่านั้น บอกสีได้ 4 สี ปั่นดินน้ำมัน ใช้กรรไกรตัดกระดาษ ร้อยลูกปัดได้ กระโดดเท้าเดียว ทรงตัวขาเดียว ห้อยโหนปีนป่ายเครื่องเล่น กระโดดตามจังหวะ โยนลูกบอล รู้จักซ้ายขวา เขียนตัวอักษรตามเส้นประ กากบาท ใส่กระดุม ถอดเสื้อผ้าได้ (ประพุทธ ศิริบุญย์, 2552) อายุ 5-6 ปีเตะบอล เดินถอยหน้าหลัง จี๊ดจักรยานสองล้อ เขย่งปลายเท้ากระโดดสลับเท้า เล่นกระโดดเชือก โยนลูกบอลไปในทิศทางที่ต้องการ วาดรูปคน ระบายสียังออกนอกกรอบ เขียนรูปสามเหลี่ยม พับกระดาษได้ตามรูปแบบ เดินร่าเข้ากับจังหวะเพลง อาบน้ำแต่งตัว ผูกเชือกทรงเท้า ใช้นิ้วมือหยิบของชิ้นเล็ก ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ใช้กรรไกรตัดกระดาษได้ (นิชรา เรืองคารกานนท์, 2551)

2. พัฒนาการทางสมองและสติปัญญา

เด็กวัยนี้อยู่ในระยะก่อนการเกิดความคิดอย่างมีเหตุผล (Preoperational period) (Piaget, 1973) พัฒนาการที่สำคัญในระยะนี้คือ ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ จะมองสิ่งต่าง ๆ ในมุมมองของตนเองเท่านั้น ยังไม่สามารถเข้าใจความคิดของคนอื่นที่มีความแตกต่างไปจากตนเอง เด็กมองทุกอย่างเป็นเรื่องจริงหมด ไม่สามารถแยกความฝันจากความจริง รับรู้ว่าทุกสิ่งมนุษย์เป็น

ผู้สร้างขึ้นและเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ สามารถทำให้เกิดขึ้นได้เพียงแค่คิด (Magic omnipotence) เด็กช่วงนี้ แม้จะมีการคบเพื่อนเพื่อขยายสังคมออกไป แต่ยังมีการเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกค่อนข้างน้อย เพราะเด็กส่วนใหญ่อยู่กับบิดามารดาตลอดเวลา ความสัมพันธ์ทางครอบครัวเป็นส่วนสำคัญของ ชีวิตเด็กทั้งหมด การเลียนแบบของเด็กวัยนี้มีความหมายลึกซึ้งขึ้น เช่น การเลียนแบบบทบาททาง เพศ เด็กจะสามารถทำได้แม้ว่าไม่มีใครมาทำให้ดูในขณะนั้น เขาจะเริ่มมีการคิดก่อนที่จะเริ่มทำสิ่ง ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการเล่นในแบบสัญลักษณ์จริง ๆ ของเด็กวัยนี้มาก ลักษณะสำคัญทาง ความคิดของเด็กวัยนี้อีกอย่างหนึ่งคือ การคิดแบบยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง ทำให้เด็กเชื่อว่าเขาเป็น สาเหตุให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นในโลก ความคิดแบบเพื่อผู้อื่นเป็นลักษณะเด่นอีกอย่างของเด็กวัยนี้ทำให้ เด็กมีความเชื่อว่าความคิดของเขามีพลังอำนาจที่จะทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้เหมือนกับการกระทำ โดยตรง ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องจำนวนในเด็กอายุ 3-5 ปี เข้าใจสิ่งของหรือวัตถุที่มีจำนวน มากกว่าหรือน้อยกว่า ใหญ่กว่าหรือเล็กกว่า แต่ไม่เข้าใจจำนวนกลาง ๆ ถ้าบอกมากกว่าหนึ่ง เด็กจะ ตอบสองเสมอ โดยไม่คำนึงถึงเลขที่แท้จริง ความคิดรวบยอดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม เด็กมี การเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกครอบครัวน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่เด็กจะอยู่กับบิดามารดา ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ทางครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเขาทั้งหมด (ประพุทธ ศิริบุญย์, 2552)

พัฒนาการด้านสติปัญญา จัดอยู่ในพัฒนาการขั้นก่อนปฏิบัติการ (Preoperational) หรือ ขั้นก่อนมีมโนทัศน์ (Preconceptual) จะเริ่มด้วยการมีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งเป็น ความสามารถที่สำคัญของเด็กวัยนี้ เนื่องจากเป็นพื้นฐานของจินตนาการ การใช้ภาษาแทนสิ่งของ บุคคล และเหตุการณ์ต่าง ๆ ความเข้าใจเรื่องจำนวนและการเล่นสมมุติ (นิชรา เรืองคารกานนท์, 2551) เช่น การสมมุติกล่องใส่ของแทนรถไฟ การใช้ทรายมาปั้นเป็นปราสาท เป็นต้น ความรู้ ความคิดของเด็กวัยนี้ค่อนข้างยึดติดกับอิทธิพลของการรับรู้ มีการรับรู้ที่จำกัด มีความคิดจินตนาการ ไปเอง ทำให้เด็กเกิดความวิตกกังวลขึ้นได้ หากเด็กมีประสบการณ์ที่น่ากลัว เช่น ดูหนังผี คุณแม่ หรือผู้เลี้ยงดูหลอกผี ให้เด็กอยู่ในที่มืด ที่แคบ ปรับเปลี่ยนที่อยู่ใหม่ ยิ่งส่งเสริมให้เด็กเกิด จินตนาการด้านลบ และเกิดความวิตกกังวลยิ่งขึ้นเด็กวัยนี้ขาดความสามารถหลายอย่าง เช่น ความเข้าใจเรื่องการทรงสภาพเดิม ความสามารถในการจัดกลุ่ม และความสามารถด้านจำนวน สำหรับความคิดและความเข้าใจเรื่องการทรงสภาพเดิม (Conservation) เด็กวัยนี้ยังไม่เข้าใจเรื่อง การทรงสภาพเดิม เด็กมีรูปแบบการคิดแบบแถมมเดียว ดังนั้นในการทดลองเรื่องการทรงสภาพเดิม ของเหลว ตามทฤษฎีของเพียเจต์ เด็กจะคิดถึงองค์ประกอบเรื่องความสูงของแก้วน้ำในการวิเคราะห์ อย่างเดียว นอกจากนี้เด็กวัยนี้ยังไม่สามารถคิดย้อนกลับ (Irreversible thought) คือเด็กไม่สามารถคิด ย้อนกลับจากจุดสุดท้ายไปสู่จุดเริ่มต้นได้ ในตอนปลายของวัยเด็กคิดแบบคงที่ (Static thought) คือ

เด็กสามารถเข้าใจจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของเหตุการณ์ได้ แต่ไม่สามารถเข้าใจหรือจำลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจุดเริ่มต้น และจุดสิ้นสุด (นิชรา เรื่องคารกานนท์, 2551)

3. พัฒนาการทางอารมณ์และสังคม

พัฒนาการด้านอารมณ์ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการค้นหาลักษณะแปลกใหม่ ความเป็นอิสระของตนเอง ซึ่งอารมณ์ของเด็กวัยก่อนเรียนยังคงมีเช่นเดียวกับวัยทารก ได้แก่ อารมณ์พอใจ ไม่พอใจ ตื่นเต้น อารมณ์โกรธ อารมณ์กลัว อารมณ์อิจฉาริษยา อารมณ์รัก อารมณ์สนุกสนาน ร่าเริง อารมณ์อยากรู้ อยากเห็น แต่การแสดงออกของอารมณ์จะรุนแรงกว่าวัยทารก (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2553) เด็กมักมีอารมณ์หงุดหงิด คือ รื่น เอาแต่ใจตนเอง เพราะอยู่ในวัยปฏิเสธ (Negativistic phase) อารมณ์ที่เกิดขึ้นคงอยู่ชั่วขณะและหายไปได้เร็ว เด็กยังไม่รู้จักเก็บหรือเก็บใจ ไม่มีอารมณ์เก็บไว้ หรืออารมณ์อาฆมาดแค้น อารมณ์ที่แสดงออกจะตรงไปตรงมา เปิดเผย ยังคงเปลี่ยนแปลงและกลับไปกลับมาได้ง่าย เด็กวัย 3-5 ปีจะมีความคิดยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง ยังไม่มีเหตุผล มักจะแสดงออกทางอารมณ์รุนแรง มีอารมณ์ที่สลับซับซ้อน แสดงอารมณ์ออกมาเต็มที่ โกรธเมื่อไม่ได้ดังใจ ไม่สมหวัง เมื่อเด็กเข้าสู่สังคมที่กว้างขึ้น เด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงการแสดงออกให้เป็นที่ยอมรับของสังคม กระบวนการปรับตัวจึงเข้ามามีบทบาทในการแสดงอารมณ์ (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2553)

พัฒนาการด้านสังคม ในวัยนี้ เด็กมักจะมีปัญหาในการสร้างสัมพันธภาพกับเพื่อนเล่นให้อยู่คงทนไม่ได้ จึงเกิดการสร้างเพื่อนสมมุติขึ้น เด็กจะสมมุติเพื่อนเล่นขึ้นตามความต้องการและเพื่อความสุขของตนเอง จึงพบว่าเด็กสามารถนั่งพูด เล่นกับสิ่งของได้เป็นเวลานาน ๆ การเล่นสมมุตินี้เป็นประโยชน์แก่เด็กในการสร้างจินตภาพ ความคิดสร้างสรรค์ในอนาคตให้แก่เด็กได้เป็นอย่างดีในการเล่น เด็กวัยนี้อาจมีความขัดแย้ง ทะเลาะกันกับเด็กอื่น แต่เหตุการณ์จะเกิดเพียงระยะเวลานั้น ๆ เมื่อเกิดการขัดแย้งสักครู่ หายโกรธ เด็กก็จะมาเล่นด้วยกันใหม่ (สุชา จันทรธัม, 2543)

4. พัฒนาการทางภาษา

เด็กวัยนี้เป็นวัยที่มีพัฒนาการด้านภาษาอย่างเห็นได้ชัดเจน เด็กจะเรียนรู้คำศัพท์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก เมื่อเด็กได้ยินคำศัพท์ใหม่เพียงครั้งเดียว คำ ๆ นั้นจะผ่านกระบวนการทำความเข้าใจอย่างรวดเร็ว (Fast mapping) คือ เด็กจะซึมซับคำใหม่นั้น โดยการจัดเข้าเป็นกลุ่มตามความหมาย เรียนรู้คำนามได้เร็วกว่าคำกริยา คำคุณศัพท์ กริยาวิเศษณ์ คำอุทานและคำถามตามลำดับ (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2553) อายุ 3 ปี เด็กเริ่มพูดประโยคที่มีประธาน กริยาและกรรม พูดประโยคที่ยาวขึ้นมีส่วนร่วมขยาย เด็กทุกคนจะคาดหวังว่าคนอื่นจะเข้าใจภาษาที่ตนพูด เด็กวัยนี้สามารถใช้ภาษาได้เหมาะสมกับสถานการณ์ เช่นจะพูดด้วยเสียงสูงกับตุ๊กตา พูดเสียงต่ำเมื่อจะส่งสุนัขหรือแมวในบ้าน ใช้ภาษาทางการขณะเล่นสมมุติเป็นแพทย์ ครู การแสดงออกขณะพูดก็จะมี

เหมาะสม เด็กจะแสดงท่าทีสนใจฟัง และพยักหน้าเพื่อแสดงว่าเข้าใจสิ่งที่พูด (ประพุทธ สิริบุญย์, 2552)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า เด็กวัยก่อนเรียนมีพัฒนาการหลายด้านถึงแม้จะเริ่มช่วยเหลือตนเองได้บ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังต้องพึ่งพาผู้ดูแลอยู่ จึงทำให้เด็กมีความรักความผูกพันกับบุคคลในครอบครัวค่อนข้างมาก ถึงแม้ว่าเด็กในวัยนี้จะเริ่มพัฒนาในด้านการเข้าสังคมในกลุ่มเพื่อน แต่ก็ยังเป็นเพียงการเล่นด้วยกันยังไม่มีการถูกกติกาใด ๆ การพัฒนาของสติปัญญายังอยู่ในขั้นก่อนเกิดความคิดรวบยอด ทำให้เด็กยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง มีความคิดและจินตนาการตามความคิดตนเองและเชื่อว่าสิ่งที่ตนคิดนั้นเป็นจริง ไม่สามารถแยกความคิดออกจากความจริงได้ มีการพัฒนาการรับรู้การคงอยู่ของสิ่งของแต่ยังไม่สมบูรณ์ และแม้จะรู้ว่าผู้ดูแลเมื่อไม่ปรากฏตัวให้เห็น แต่ยังคงอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่จากพัฒนาการด้านความรักความผูกพันทำให้เด็กต้องการให้ผู้ดูแลอยู่ใกล้ชิดตน ดังนั้นเมื่อต้องห่างจากบิดามารดาหรือผู้ดูแลใกล้ชิดจึงทำให้เกิดความวิตกกังวลขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเด็กไปอยู่ในสถานที่แปลกใหม่ และท่ามกลางบุคคลแปลกหน้า มีข้อจำกัดเรื่องการรับรู้เรื่องเวลา รวมทั้งเด็กวัยนี้สามารถแยกบุคคลในครอบครัวกับบุคคลอื่นได้ ทำให้เด็กเกิดความกลัวเมื่อต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ และกลัวคนแปลกหน้า จากพัฒนาการของเด็กวัยนี้ที่กล่าวมาเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กเกิดความวิตกกังวล นอกจากนี้เด็กวัยนี้มีข้อจำกัดในการสื่อสารและการสื่อความหมายสิ่งต่าง ๆ จากความคิดของตนจึงทำให้เด็กเกิดความคับข้องใจ รวมทั้งเด็กยังไม่สามารถควบคุมการแสดงออกของพฤติกรรมเมื่อเด็กมีความคับข้องใจเด็กจึงแสดงออกทางอารมณ์ที่รุนแรง

ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน

ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน เป็นสถานที่รับเลี้ยงเด็กวัยก่อนเรียน โดยทั่วไปจะรับเด็กอายุตั้งแต่ 3-5 ปี เข้าชั้นก่อนอนุบาลถึงระดับชั้นอนุบาล เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมเด็กให้เข้ากับเด็กคนอื่น และเข้าสู่วัยเรียน รวมทั้งมุ่งส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญา วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กวัยก่อนเรียนได้รับการดูแลอย่างถูกสุขลักษณะ รวมทั้งได้รับการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ตามความเหมาะสม และเพื่อพัฒนาความพร้อมทุกด้านอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ รวมทั้งความพร้อม การเข้าสังคม การรู้จักเพื่อนใหม่ และการปรับตัวในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อีกทั้งมีการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสมสำหรับเด็กแต่ละวัย เพื่อเตรียมเด็กเข้าสู่ในระบบการศึกษาต่อไป (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, 2553)

การดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในประเทศไทย ได้มีมาตรฐานการดำเนินงานสำคัญ 4 ด้าน ดังนี้ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, 2553)

1. ด้านบุคลากร และการบริหารจัดการ เป็นการกำหนดมาตรฐานการดำเนินงานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านบุคลากร และการบริหารจัดการ เช่น คุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ของบุคลากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้ดูแลเด็ก ผู้ประกอบอาหาร ตลอดจนผู้ทำความสะอาดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น

2. ด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย เป็นการกำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ดังนี้ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, 2553)

2.1 ด้านอาคารสถานที่ เป็นการกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับพื้นที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ตั้ง จำนวนชั้นของอาคาร ทางเข้า - ออก และประตูหน้าต่าง ตลอดจนพื้นที่ใช้สอยอื่น ๆ

2.2 สิ่งแวดล้อม เป็นการกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกตัวอาคาร เช่น แสงสว่าง เสียง การถ่ายเทอากาศ สภาพพื้นที่ภายในอาคาร รั้ว สภาพแวดล้อมและมลภาวะ เป็นต้น

2.3 ด้านความปลอดภัย เป็นการกำหนดมาตรฐานที่เกี่ยวกับความปลอดภัย เช่น การกำหนดมาตรการป้องกันความปลอดภัย และมาตรการเตรียมความพร้อมรับสถานการณ์ฉุกเฉิน

3. ด้านวิชาการ และกิจกรรมตามหลักสูตร เป็นการกำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านวิชาการ และกิจกรรมตามหลักสูตร ได้แก่ คุณลักษณะของเด็กที่พึงประสงค์ 12 ประการ คุณลักษณะตามวัย (ด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และด้านสติปัญญา) การจัดประสบการณ์ ตลอดจนการจัดกิจกรรมประจำวันสำหรับเด็ก เป็นต้น

4. ด้านการมีส่วนร่วม และการสนับสนุนจากชุมชน เป็นการกำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากชุมชน เช่น การประชุมชี้แจงให้ราษฎรในชุมชนทราบถึงประโยชน์และความจำเป็นของการดำเนินงาน การจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์การจัดให้มีกองทุนส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามและประเมินผลรวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมจากชุมชน หรือประชาคมในท้องถิ่น เป็นต้น

กิจกรรมที่ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน หรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจัดให้กับเด็ก ประกอบด้วย การประเมินพัฒนาการเด็กตามเกณฑ์อายุ และให้ความรู้ผู้ปกครองเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก เพื่อให้เด็ก

ได้รับการเลี้ยงดูอย่างต่อเนื่อง แยกเกณฑ์การพิจารณาออกเป็น 5 ข้อ ซึ่งประกอบด้วย 1) เด็กอย่างน้อยร้อยละ 90 ได้รับการประเมินพัฒนาการตามเกณฑ์อายุโดยผู้ดูแลเด็ก 2) มีกิจกรรมการเล่นที่นานอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง 3) มีของเล่นเด็กเหมาะสมตามวัย 4) มีมุมการเรียนรู้สำหรับผู้ปกครอง และ 5) ผู้ดูแลเด็กสามารถให้คำปรึกษากับผู้ปกครองเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก ในส่วนของเด็กเข้าใหม่ เปิดเทอมใหม่ จะอนุญาตให้ผู้ปกครองนำเด็กมาดูสถานที่ แนะนำเด็กเพื่อทำความคุ้นเคยก่อน หรือ ทดลองให้เด็กมาอยู่ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวันครึ่งวันก่อน เพื่อทำความรู้จักครูพี่เลี้ยง เพื่อนใหม่ เพื่อลด ความวิตกกังวลของเด็ก (สุพิชญากรณ์ แก้วพิจิตร, 2553)

ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน มีลักษณะและโครงสร้างต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างจากบ้าน และ ครอบครัวของเด็ก เด็กต้องพบคนแปลกหน้าที่ไม่คุ้นเคย อาทิเช่น ครูพี่เลี้ยง เด็กคนอื่น ๆ เป็นต้น ต้องมีกิจวัตรประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป สภาพแวดล้อมต่าง ๆ แตกต่างไปจากเดิม ทำให้เด็กเกิด ความวิตกกังวลขึ้นได้

ความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียน

การที่เด็กวัยก่อนเรียนต้องจากบ้านมารับบริการในศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน ทำให้เด็กเกิด ความวิตกกังวลขึ้นได้ มีนักจิตวิทยาและนักจิตวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ให้ความหมายของความ วิตกกังวล ดังนี้

ลดาวัลย์ ประทีปชัยกูร (2544) กล่าวว่า ความวิตกกังวลเกิดเนื่องจากการที่เด็กสร้าง สัมพันธภาพกับมารดาและบุคคลที่มีความสำคัญต่อเด็ก เมื่อต้องแยกจากบุคคลเหล่านี้เด็กจะรู้สึก วิตกกังวลมาก

นิชรา เรืองคารกานนท์ (2551) กล่าวว่า ความวิตกกังวลของเด็กเกิดจากความคิด จินตนาการ และการรับรู้ที่จำกัดของเด็ก

Freud (1938 cited in Blandin et al., 1994) อธิบายว่า ความวิตกกังวลเป็นความรู้สึก ไม่สบายใจ เมื่อต้องสูญเสียบุคคล หรือจากบุคคล ๆ หนึ่งซึ่งเด็กรู้สึกอบอุ่น และปลอดภัยเมื่อยามอยู่ ใกล้ชิด

Werkman (1985) อธิบายว่า เป็นความวิตกกังวลที่เกิดจากพื้นฐานความกลัว เช่นกลัวการ สูญเสียมารดาและเป็นคนกลัวที่ไม่อาจคาดได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นผลทำให้เด็ก รู้สึกว่าชีวิตตนขาดความมั่นคงปลอดภัยเพราะปราศจากผู้คุ้มครอง

Kaplan and Sadock (1985) ให้ความหมายของความวิตกกังวลว่า เป็นกลุ่มอาการทาง อารมณ์ของเด็กที่เกิดขึ้นเมื่อต้องแยกจากมารดา ซึ่งเด็กรู้สึกรักใคร่และผูกพันเป็นพิเศษ

Watkin (2002) กล่าวว่า ความวิตกกังวล หรือความกลัวในเด็กเป็นไปตามพัฒนาการของเด็กที่สร้างความผูกพันกับผู้เลี้ยงดู

Greene (2002) อธิบายว่า ความวิตกกังวลและความกลัวทั้งสองอย่างนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันกับทักษะทางสติปัญญา เมื่อไม่พบสิ่งที่เคยอยู่

สรุปความหมายได้ว่า ความวิตกกังวลเป็นสัญชาตญาณระดับพื้นฐานของมนุษย์ที่จะพัฒนาไปเพื่อความผูกพันทางสังคม เป็นความรู้สึกขาดความมั่นคงปลอดภัย เพราะปราศจากผู้คุ้มครอง เป็นความรู้สึกไม่สบายใจ วิตกกังวล กังวลใจ เศร้าใจ เป็นพื้นฐานความกลัวเมื่อสายสัมพันธ์ระหว่างมารดาหรือบุคคลที่เด็กรักใคร่ ผูกพันทางอารมณ์เป็นพิเศษถูกขัดขวาง

Freud (1938 cited in Blandin et al., 1994) อธิบายว่า ความวิตกกังวลของเด็กวัยก่อนเรียนเกิดขึ้นเริ่มในวัย 3 ปี เนื่องจากเด็กอายุ 1-2 ปี ยังไม่สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ แต่พอเข้าปีที่ 3 ของอายุ เด็กจะสามารถเชื่อมโยง และลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น พัฒนาการทางสมองสมบูรณ์ เริ่มเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุเป็นผลเมื่ออายุ 5 ปี ซึ่งวัย 3-5 ปี จะอยู่ในขั้นอวัยวะเพศ (Phallic stage) ความพึงพอใจของเด็กวัยนี้ อยู่ที่อวัยวะสืบพันธุ์ เด็กมักจะจับต้องอวัยวะเพศ แยกเพศชายหญิง และการแสดงออกพฤติกรรมชัดเจน หากเกิดความคับข้องใจ (Conflict) หรือเกิดภาวะติดตรึงอยู่กับที่ (Fixation) จะทำให้เด็กเก็บความรู้สึกความต้องการของตน (Repression) ส่งผลทำให้เด็กเกิดความวิตกกังวลได้ หากเกิดขึ้นบ่อย ๆ จะส่งผลถึงพัฒนาการทางสมอง นอกจากนี้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ อธิบายเกี่ยวกับร่างกาย อารมณ์ จิตใจ พฤติกรรมเฉพาะ และบุคลิกภาพ รวมถึงการแสดงออกของพื้นอารมณ์ และแรงจูงใจ กล่าวคือความวิตกกังวลเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน รวมถึงในเด็กวัยก่อนเรียนก็เช่นกัน ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านตัวเด็ก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยด้านตัวเด็ก ประกอบด้วย เพศ อายุ และพื้นอารมณ์ เป็นต้น และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวของเด็ก และที่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด ก็คือครอบครัว ซึ่งได้แก่ การดูแลเด็กทั่วไป สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็ก รูปแบบการเลี้ยงดูเด็ก ที่ส่งผลต่อการตอบสนองทางอารมณ์ ความคิดและการกระทำ

ความวิตกกังวลเป็นความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกปลอดภัยและความไว้วางใจในสิ่งแวดล้อม ความไว้วางใจในการกลับมาของบิดามารดาเมื่อต้องห่างกัน ความวิตกกังวลเมื่อต้องเจอสิ่งใหม่ ๆ (Hait, 2002) พัฒนาการความรักความผูกพันของเด็กกับผู้ดูแล การร้องไห้ของเด็กเมื่อมองไม่เห็นผู้ดูแลแสดงให้เห็นว่าเด็กมีความผูกพันต่อผู้ดูแลเป็นอย่างมาก จึงต้องการให้ผู้ดูแลอยู่ใกล้ๆ ตลอดเวลา การพัฒนาการเรียนรู้และเข้าใจว่าสิ่งของมีการคงอยู่ เด็กจะรู้ว่าเมื่อไม่เห็นผู้ดูแลหมายถึงผู้ดูแลแยกจากตนไปอยู่ที่ใดที่หนึ่ง แต่จากความไม่เข้าใจเรื่องเวลา ทำให้เด็กไม่รู้ว่าเมื่อผู้ดูแลจากตนไปแล้วจะกลับมาหาตนเมื่อใด และเมื่อเด็กมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมใหม่ พบ

กับบุคคลแปลกหน้าที่ไม่เคยพบหรือรู้จักมาก่อน เด็กจะเกิดความรู้สึกวิตกกังวลจากการพบคนแปลกหน้าที่เป็นพัฒนาการของเด็กวัยนี้ที่จะสามารถแยกความแตกต่างของคนในครอบครัวและบุคคลอื่นได้ (Lyness, 2002) เด็กวัยก่อนเรียนเป็นวัยที่มีจินตนาการกว้างไกล (Baby Center Advisory Board, 2003) เด็กมักจินตนาการสิ่งต่างๆตามความคิดของตน และจินตนาการสิ่งต่างๆที่ตนไม่รู้จักไว้ล่วงหน้า ทำให้เด็กวัยนี้เกิดความกลัวจากสิ่งที่ตนจินตนาการไว้ก่อนได้ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เด็กวัยก่อนเรียนมีความวิตกกังวล เมื่อเด็กเกิดความวิตกกังวล เด็กแต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมความวิตกกังวลในลักษณะแตกต่างกัน

ความวิตกกังวลแบ่งเป็น 5 ประเภท ของ Spence et al. (2001) ดังนี้ ความวิตกกังวลทั่วไป (Generalized anxiety) เป็นความรู้สึกว่าจะมีเรื่องที่ไม่ดีเกิดขึ้น หากเป็นความวิตกกังวลเล็กน้อย ๆ ถือเป็นเรื่องปกติ แต่ถ้าหากวิตกกังวลมากเกินไป ก็อาจรบกวนการดำเนินชีวิตประจำวันและส่งผลเสียรุนแรงต่อสุขภาพได้ ความวิตกกังวลทางสังคม (Social anxiety) ความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ทางสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น บุคคลจะรู้สึกที่กำลังถูกประเมินจากบุคคลอื่น รู้สึกขาดความมั่นใจในตัวเอง ความหวาดกลัวถูกคุกคามทำให้บุคคลมีความคิดไปทางลบ การปฏิเสธจากสังคม เมื่ออยู่ในสถานการณ์ทางสังคม มักมีแนวโน้มเป็นเด็กที่เงียบ หลีกเลียงสังคม ไม่มีความมั่นใจในการแสดงพฤติกรรม ลักษณะย้ำคิดย้ำทำ (Obsessive-Compulsive Disorder) การมีความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองซ้ำ ๆ โดยไร้เหตุผล ซึ่งก่อให้เกิดความกังวลใจ ความไม่สบายใจอย่างมาก และรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองไม่สบายใจ (Ego-dystonic) เช่น คิดซ้ำ ๆ ว่าจะทำร้ายหรือทำสิ่งไม่ดีกับคนที่ตนรัก คิดซ้ำ ๆ ว่าลืมนำของ เป็นต้น การกระทำอย่างมีเป้าหมายชัดเจนซ้ำ ๆ เพื่อป้องกันหรือช่วยลดความไม่สบายใจจากความย้ำคิดข้างต้น และเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล เช่น ล้างมือซ้ำ เพราะคิดว่ามือสกปรก เป็นต้น ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการบาดเจ็บทางร่างกาย (Fears of physical injury) เด็กวัยก่อนเรียน วิตกกังวลว่าจะเกิดอันตรายกับตนเอง กลัวการสูญเสีย สูญเสียเลือดจากแผล กลัวการสูญเสียส่วนของร่างกาย มีจินตนาการโดยเชื่อมโยงประสบการณ์ที่พบเห็น เช่น เคยเห็นตัวการ์ตูน สัตว์ประหลาดในโทรทัศน์ถูกตัดคอ ตัดขา หรือมีแผล แล้วมีเลือดพุ่งออกมาเป็นต้น และความวิตกกังวลจากการพรากจาก (Separation anxiety) เกิดขึ้นเมื่อเด็กอายุได้ประมาณ 8 เดือน และจะปรากฏให้เห็นชัดเจนเมื่ออายุ 18 เดือน ถึง 2 ปี (Learnard, 2002) แต่ก็อาจเกิดซ้ำกว่านี้ได้ประมาณอายุ 3-4 ปี จากการที่เด็กไม่มีประสบการณ์ในการพรากจากบุคคลในครอบครัวเลย ความวิตกกังวลจากการพรากจากเกิดขึ้นเมื่อเด็กมองไม่เห็นบิดามารดาหรือบุคคลในครอบครัว ความวิตกกังวลจากการพรากจากเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเกี่ยวกับการรับรู้ (Cognitive development) และเป็นกระบวนการหนึ่งของทักษะการเข้าสังคมของเด็ก (Nixon, 2001)

เมื่อเด็กเกิดความวิตกกังวล ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ หรือเวลานาน ลักษณะพฤติกรรม การแสดงออกของเด็กแต่ละคนแตกต่างกัน หากเด็กสามารถผ่านพ้นช่วงเวลาของการเกิดความวิตกกังวลได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้เด็กได้เรียนรู้การเข้าสังคม เรียนรู้การพลาจากบุคคลที่ตนผูกพันไปเพื่อสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น เรียนรู้ที่จะไว้วางใจในบุคคลที่ตนผูกพันว่าเมื่อพลาจากไปแล้วจะกลับมาหาตนอีกครั้ง แต่หากเด็กไม่สามารถเผชิญกับความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นได้ ก็จะส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็กในทางลบได้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียน

ความวิตกกังวลเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน เมื่อคนเราอยู่ในสถานการณ์ที่แปลกใหม่ ไม่คุ้นเคย ไม่ชอบ ไม่ปรารถนา หรืออยู่ในสถานการณ์ที่รู้สึกไม่สบายใจ เด็กโตหรือผู้ใหญ่สามารถพูดเล่าให้ผู้อื่นฟังได้ว่าวิตกกังวลเรื่องอะไร เด็กวัยก่อนเรียนไม่สามารถบอกหรือสื่อสารเป็นคำพูดให้เข้าใจได้ เด็กจึงแสดงออกเป็นกิริยาท่าทางและพฤติกรรมต่าง ๆ ให้สังเกตถึงความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นได้ ความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียนเป็นความรู้สึกไม่มั่นคงทางอารมณ์ที่แสดงกิริยา หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ให้เห็นได้ เช่น วิตกกังวลเพราะไม่ต้องการอยู่อย่างโดดเดี่ยวอ้างว้าง วิตกกังวลต่อความเจ็บปวดจากอุบัติเหตุและโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ความวิตกกังวลอย่างมากส่งผลให้เด็กมีปัญหาทางด้านพฤติกรรมและอารมณ์ หรืออาจมีพัฒนาการไม่สมวัย (Bowlby, 1969) นอกจากนี้ความวิตกกังวลยังเป็นปฏิกิริยาตอบสนองทางอารมณ์ต่ออันตราย หรือสิ่งที่มาคุกคามที่อาจจะมิจริง หรือเป็นสิ่งที่จินตนาการขึ้นมา ส่งผลต่ออารมณ์ และพฤติกรรม ความวิตกกังวลของเด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงตามอายุ สิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ที่ได้รับ (Werkman, 1985) สาเหตุของความวิตกกังวลของเด็กวัยก่อนเรียน มีดังต่อไปนี้

1. ความวิตกกังวลที่เกิดจากการเรียนรู้ ความวิตกกังวลส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นจากการที่เด็กได้เรียนรู้ ในวัยทารกยังมีความวิตกกังวลไม่มากนัก เมื่อโตขึ้นเข้าสู่วัยก่อนเรียน เด็กเริ่มเรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน หรือเรียนรู้จากประสบการณ์ซึ่งทำให้เกิดความวิตกกังวลขึ้น โดยการเรียนรู้ของเด็กแต่ละวัยจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพัฒนาการตามวัยของแต่ละบุคคล (Wong, 1999)
2. ความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นตามระดับวุฒิภาวะ ความวิตกกังวลมีพัฒนาการตามระดับวุฒิภาวะ ความวิตกกังวลของเด็กวัยก่อนเรียนที่พบได้บ่อยคือ ความวิตกกังวลจากการพลาจากการวิตกกังวลเมื่ออยู่ในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย ความวิตกกังวลอย่างมากที่เกิดขึ้นในเด็กวัยนี้จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่ถดถอยได้ (Lyness, 2002) เด็กวัยก่อนเรียนในช่วงอายุ 3-5 ปี มักจะวิตกกังวลต่อความมืด เสียงดัง สัตว์ใหญ่ ภู การแยกจากพ่อแม่ และการบาดเจ็บ (Spence et al., 2001)

3. ความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นจากจินตนาการ จินตนาการของเด็กในแต่ละวัยจะแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ (Wong, 1999) Piaget (1973) อธิบายว่าเด็กวัยก่อนเรียนเป็นวัยที่อยู่ในขั้นเริ่มมีความคิด และความเข้าใจ (Preoperational period) มักคิดแต่ตนเองเป็นศูนย์กลาง เด็กวัยนี้จะมีการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมได้เร็วในขณะที่เป็นวัยที่มีจินตนาการสูงสุด ความคิดจะเป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม คิดอะไรเป็นเรื่องจริงไปหมด ซึ่งเป็นวัยที่มีความคิดไม่สมเหตุสมผล และเนื่องจากเด็กในวัยนี้มักจะมีความจำกัดในด้านการรับรู้ตามลักษณะความเป็นจริงของเหตุการณ์นั้น ๆ การเกิดความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงจึงเป็นเรื่องปกติที่พบในเด็กวัยนี้ ดังนั้นความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นในเด็กวัยก่อนเรียนมักจะเป็นความวิตกกังวลที่เกิดจากการรับรู้สิ่งที่ไม่ถูกต้องแล้วเกิดความคิด ความเข้าใจที่ผิด หรือบิดเบือนจากความเป็นจริงแล้วนำมาสร้างจินตนาการของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นจากจินตนาการนี้เป็นความวิตกกังวลที่มาจากสิ่งเร้าภายในเป็นส่วนใหญ่

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียน ประกอบด้วยสองปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยด้านตัวเด็ก ได้แก่ พื้นอารมณ์ของเด็ก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียน และรูปแบบการเลี้ยงดู ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. พื้นอารมณ์ของเด็ก

พื้นอารมณ์ เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลที่ปรากฏตั้งแต่วัยเริ่มแรกของชีวิต และเป็นลักษณะที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดามารดา เป็นรูปแบบที่แตกต่างกันของพฤติกรรมในแต่ละบุคคล และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมจะทำให้พื้นอารมณ์เปลี่ยนแปลงได้ (Thomas & Chess, 1977, McDevitt & Carey, 1978)

จากการติดตามวิเคราะห์พฤติกรรมที่เด็กกระทำ และแสดงออกมา ซึ่งติดตามระยะยาวในโครงการ The New York Longitudinal Study (NYLS) ของ (Thomas & Chess, 1977) ซึ่งเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในการศึกษาพื้นอารมณ์ของเด็ก ได้ทำการศึกษาในเด็กจำนวน 136 คน ตั้งแต่อายุ 2-3 เดือน ติดตามจนถึงอายุ 5 ปี ด้วยการสังเกตพฤติกรรมของเด็ก การสัมภาษณ์จากบิดามารดา ทุก ๆ 6 เดือน สนใจในพฤติกรรมที่เด็กกระทำ หรือแสดงออกมา ที่เป็นรูปแบบที่คงที่เกี่ยวกับการกระทำ หรือพฤติกรรมที่แสดงนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร (How) มากกว่าที่จะสนใจว่าการกระทำหรือพฤติกรรมนั้นคืออะไร (What) และทำไมจึงเกิดขึ้น (Why) และจากการศึกษาพบว่าเด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกันมาตั้งแต่แรกเกิด ในปฏิกริยาการตอบสนองของเด็กต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีองค์ประกอบของพื้นอารมณ์แบ่งเป็น 9 ด้าน ดังนี้ (Thomas & Chess, 1977)

1. ระดับกิจกรรม (Activity level) หมายถึง เด็กมีความบ่อยและความเร็วในการเคลื่อนไหวของอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ขณะที่เด็กกำลังทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนไหว ขณะเด็กอาบน้ำ การรับประทานอาหาร การเปลี่ยนเสื้อผ้า การอ่านหนังสือ รวมทั้งสัดส่วนของกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวมากหรือน้อยในแต่ละวัน เช่น การเล่น เด็กมีลักษณะไม่อยู่นิ่ง เคลื่อนไหวมาก ชอบคัน หรือเด็กชอบอยู่นิ่ง ๆ เป็นต้น

2. การปฏิบัติตัวเป็นเวลา (Rhythmicity or regularity) หมายถึง ความสม่ำเสมอ การเป็นเวลา หรือไม่เป็นเวลาในการทำหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย เกี่ยวกับการนอน ระยะเวลาในการนอน การรับประทานอาหาร การขับถ่าย เป็นต้น

3. ปฏิกริยาการตอบสนองต่อบุคคล หรือสิ่งเร้าใหม่ (Approach/ Withdrawal) หมายถึง การตอบสนองของเด็กต่อสิ่งเร้า หรือสถานการณ์ใหม่ ๆ ว่ายอมรับโดยการเข้าหา หรือไม่ยอมรับโดยการถอยหนี สิ่งเร้าใหม่อาจเป็นอาหารชนิดใหม่ ของเล่นใหม่ หรือบุคคลแปลกหน้า การเข้าใกล้เป็นการตอบสนองในทางบวก โดยการแสดงออกทางอารมณ์ด้วยการยิ้ม การเอื้อมมือหยิบของเล่น การยอมทานอาหารชนิดใหม่ ในขณะที่การถอยหนีเป็นการตอบสนองในทางลบ และแสดงออกด้านอารมณ์ ด้วยการร้องไห้ งอแง ถอยหนี ผลักของเล่นขึ้นใหม่ออก หรือคายอาหารออกมา

4. ความสามารถในการปรับตัว (Adaptability) หมายถึง ความง่ายในการปรับพฤติกรรมตามทิศทางที่ต้องการ เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น เมื่อเปลี่ยนสถานที่นอน เด็กก็สามารถนอนหลับได้

5. ระดับความทนต่อการมีปฏิกริยาโต้ตอบสิ่งเร้า (Threshold of responsiveness) หมายถึง การตอบสนองของเด็กต่อสิ่งเร้า โดยวัดระดับความรุนแรงของการกระตุ้นที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมการตอบสนองของเด็กที่สามารถสังเกตเห็นได้ โดยคำนึงถึงพฤติกรรมที่เป็นปฏิกริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ความรู้สึก หรือวัตถุต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อม และการติดต่อทางสังคม กล่าวคือสภาพที่มีสิ่งเร้าอย่างเดียวกัน เด็กบางคนอาจจะรู้สึกหนาว บางคนอาจรู้สึกเฉย ๆ และบางคนอาจรู้สึกอบอุ่น เป็นต้น

6. ความรุนแรงของการตอบสนอง (Intensity of reaction) หมายถึง ระดับความรุนแรงหรือพลังงานที่เด็กใช้ในการตอบสนองต่อสิ่งเร้า โดยไม่คำนึงถึงสภาพ หรือทิศทางของการตอบสนองว่าจะนำไปในทางบวกหรือทางลบ เช่น ถ้าชอบใจก็จะหัวเราะ หรือเพียงแค้ม ถ้าไม่ชอบก็จะร้องไห้ หรือเปลี่ยนสีหน้า เป็นต้น

7. ลักษณะอารมณ์ (Mood) หมายถึง อารมณ์ที่เด็กแสดงออกถึงความพอใจ ร่าเริง สนุกสนาน กับความไม่พอใจ ร้องไห้ ไม่ร่าเริง เด็กบางคนหงุดหงิด งอแงง่าย หรือร้องไห้เก่ง แต่เด็กบางคนอารมณ์ดี ร่าเริง เด็กบางคนก็เฉย ๆ เฉย ๆ

8. การหันเหความสนใจ (Distractibility) หมายถึง ความยากง่ายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เด็กกำลังทำอยู่ โดยสิ่งเร้าจากสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น เมื่อร้องงอแง ไม่ยอมให้เปลี่ยนเสื้อผ้า สามารถหลอกให้หยุดร้องให้ได้ง่ายด้วยของเล่น หรือเสียงเพลง

9. ระดับสมาธิและความต่อเนื่องในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Persistency and attention span) หมายถึง ช่วงระยะเวลาของการใจจดใจจ่อเป็นเวลานาน และไม่สนใจสิ่งอื่นใดเลย แต่เด็กบางคนสนใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด และมุ่งกระทำสิ่งนั้นในระยะเวลาสั้นเท่านั้น เช่น หยิบของเล่นชิ้นหนึ่งขึ้นมาเล่น แต่เพียงไม่ถึงหนึ่งนาทีก็วาง และมองหาของเล่นชิ้นใหม่

Thomas and Chess (1977) ได้จัดกลุ่มพื้นอารมณ์ของเด็กดังกล่าว ออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เด็กเลี้ยงง่าย (Easy child) ลักษณะพฤติกรรมของเด็กกลุ่มนี้ ประกอบด้วยการทำงานของร่างกายที่มีอัตราสม่ำเสมอ ตอบสนองต่อสิ่งเร้าใหม่ด้วยการเข้าใกล้ มีความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญใหม่ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปที่เด็กพบ ได้อย่างรวดเร็ว ลักษณะอารมณ์ดี เป็นมิตร มีความรุนแรงในการตอบสนองในระดับต่ำ หรือปานกลาง เช่น การรับประทานอาหาร และการนอนที่สามารถปรับพฤติกรรมเข้าสู่ตารางเวลาที่สม่ำเสมอได้อย่างรวดเร็ว เด็กกลุ่มนี้โดยทั่วไปมีอารมณ์ที่ร่าเริง และถ้าไปโรงเรียนจะปรับตัวได้ง่าย เมื่อเติบโตขึ้นจะเรียนรู้กฎเกณฑ์ และเข้าร่วมในการทำกิจกรรมของสังคมได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเด็กเลี้ยงง่ายเป็นเด็กที่พบปัญหาน้อยมากในการฝึกและการเลี้ยงดู

2. เด็กเลี้ยงยาก (Difficult child) ลักษณะพฤติกรรมของเด็กกลุ่มนี้ ประกอบด้วยการทำงานของร่างกายที่มีอัตราไม่สม่ำเสมอ ตอบสนองต่อสิ่งเร้าใหม่ด้วยการถอยหนี มีความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญใหม่ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ช้า ลักษณะอารมณ์ไม่ดี ไม่เป็นมิตร มีความรุนแรงในการตอบสนองในระดับสูง ซึ่งพบว่าในวัยทารก การรับประทานอาหารและการนอนไม่มีช่วงเวลาที่แน่นอนสม่ำเสมอ ยอมรับประทานอาหารสิ่งใหม่ ปรับตัวต่อสถานการณ์ หรือกิจกรรมใหม่ได้ช้า ร้องไห้งอแงเป็นส่วนใหญ่ เมื่อไม่ได้ดังใจจะลงมือลงเท้า ร้องไห้อย่างมาก ซึ่งเด็กเลี้ยงยากเป็นเด็กที่ต้องการการฝึกการเลี้ยงดูด้วยความใจเย็นอดทน และสม่ำเสมอเป็นอย่างมาก

3. เด็กปรับตัวช้า (Slow to warm up child) ลักษณะพฤติกรรมของเด็กกลุ่มนี้ ประกอบด้วยการทำงานของร่างกายที่มีอัตราไม่สม่ำเสมอ น้อยครั้งกว่าเด็กเลี้ยงยาก ตอบสนองต่อสิ่งเร้าใหม่ด้วยการถอยหนี มีความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญใหม่ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ช้า ลักษณะอารมณ์ไม่ค่อยดี มีความรุนแรงในการตอบสนองในระดับต่ำ ซึ่งเด็กกลุ่มนี้ จะแตกต่างจากเด็กกลุ่มเลี้ยงยาก ที่การตอบสนองของเด็กจะเป็นการถอยหนี

หรือปฏิกิริยาต่อต้านแบบเจียบ ๆ ค่อยเป็นค่อยไป ไม่รุนแรง ซึ่งเด็กปรับตัวช้าเป็นเด็กที่ต้องการฝึก การเลี้ยงดูที่อดทน ใจเย็น และให้เวลากับเด็กในการปรับตัวแบบค่อยเป็นค่อยไป

จากการศึกษาปัจจัยทำนายพฤติกรรมการปรับตัวของเด็กวัยก่อนเรียนที่รับบริการในศูนย์ เลี้ยงเด็กกลางวันของ นาคยา แสงใส (2553) พบว่าลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์ มีความสัมพันธ์ ทางบวกกับพฤติกรรมการปรับตัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งการปรับตัวของเด็ก มีความเกี่ยวข้องกับ ความวิตกกังวลเช่นกัน โดยสอดคล้องกับการศึกษาพื้นฐานทางอารมณ์ของเด็กของ Thomas and Chess (1977) ที่กล่าวว่า พื้นฐานทางอารมณ์ถูกกำหนดจากปัจจัยทางพันธุกรรม และสิ่งแวดล้อม เด็กที่มี พื้นฐานทางอารมณ์ที่ต่างกัน จะมีการรับรู้ และตอบสนองต่อสิ่งเร้า อาทิ การปรับตัว ความเครียด ความวิตกกังวลที่ต่างกัน

2. สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็ก

สัมพันธภาพ (Attachment) เป็นคำหนึ่งซึ่งมักใช้ควบคู่ไปกับคำว่า ความผูกพัน(Bonding) ซึ่งรวมถึงสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับบุตร เป็นสายใยความผูกพันที่บุตรมีต่อบิดามารดา ความผูกพันหรือสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับบุตรเป็นสิ่งที่สำคัญ และมีอิทธิพลต่อการ เจริญเติบโต และพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของบุตร สัมพันธภาพที่ บิดามารดาและบุตรสามารถแสดงออกซึ่งกันและกัน จะสังเกตได้จากระดับความใกล้ชิดทาง ร่างกายระหว่างบิดามารดาและบุตร การใช้เวลาแก่บุตร และความบ่อยครั้งของการสัมผัสบุตร ซึ่งมี ผู้ให้ความหมายของสัมพันธภาพต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

Cranley (1981) ให้ความหมายว่าเป็นความรู้สึก อารมณ์ของความรัก และสัมพันธภาพที่ มารดามีต่อบุตร เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการเลี้ยงดูบุตร เป็นกระบวนการพื้นฐานของ กระบวนการทางสังคมที่มารดามีต่อบุตร เป็นความรู้สึก หรืออารมณ์แห่งความผูกพันของ สัมพันธภาพที่มารดามีต่อบุตร

Klaus and Kennell (1982) กล่าวว่าสัมพันธภาพ และความผูกพันระหว่างมารดาและบุตร เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะ เป็นอันเดียวกัน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทีละน้อย ตั้งแต่มารดา มีการวางแผนการตั้งครรภ์ และมีพัฒนาการมาตลอดระยะเวลาของการตั้งครรภ์ จะเพิ่มมากขึ้นเมื่อ มารดาและบุตรมีพฤติกรรมตอบสนองต่อกัน จะคงทนถาวรมีผลต่อการอยู่รอดของเด็กในช่วงวัย ต่อไป

Gillbert and Harmon (1986) ให้ความหมายว่า ความรักใคร่ ผูกพัน เป็นสัมพันธภาพ ระหว่างมารดาและบุตร เป็นกระบวนการที่เกิดจากปัจจัยที่สลับซับซ้อนหลายปัจจัย และเป็น ปฏิสัมพันธ์ที่ถาวร เป็นความรู้สึกแห่งความผูกพัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิต

สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียน หมายถึง ความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทรต่อกันระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียน ผู้ดูแลหลักเป็นผู้ที่ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด โดยทั่วไปจะเป็นบิดามารดา แต่อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้ ด้วยสภาพสังคม และความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่บิดาและมารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว การเลี้ยงดูและดูแลเด็กวัยก่อนเรียนส่วนมาก จึงเป็นหน้าที่หลักของปู่ย่าตายาย หรือญาติใกล้ชิด เด็กที่มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ดูแลหลัก จะสามารถปรับตัวได้กับสิ่งที่ก่อให้เกิดความวิตกกังวลในชีวิตประจำวันทั้งปัจจุบันและอนาคต (Bowlby, 1969) เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น มีสัมพันธภาพระหว่างกันเป็นไปอย่างดี จะสามารถควบคุมสถานการณ์เมื่อเกิดความวิตกกังวลได้ดี ผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียนมีความผูกพันใกล้ชิด มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ทำให้เด็กรู้สึกได้รับการยอมรับ รู้สึกมั่นคง ปลอดภัย มีความมั่นใจในการทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะแสดงออกทางพฤติกรรมระหว่างเด็กกับผู้เลี้ยงดู โดยดูจากความพึงพอใจ การตอบสนอง และการแสดงออกด้านสังคม ส่วนเด็กที่อยู่กับครอบครัวที่ไม่ได้ให้ความรักความอบอุ่นเพียงพอ เด็กจะไม่สามารถปรับตัวเมื่อเกิดความวิตกกังวลได้อย่างเหมาะสม (Learnard, 2002) สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียน จะเป็นไปอย่างดีและเหมาะสมหรือไม่อย่างไรนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะ และรูปแบบการเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวที่ส่งผลต่อสัมพันธภาพดังกล่าว

ทฤษฎีสัมพันธภาพกล่าวถึงการแสดงพฤติกรรมสัมพันธภาพอันเป็นผลจากการตอบสนองของบิดามารดาผู้ดูแลเด็ก (Bowlby, 1969) ดังนี้

1. สัมพันธภาพแบบถอยหนี-แยกตัว (Avoidant attachment) เป็นลักษณะที่เด็กจะแสดงพฤติกรรมหลีกเลี่ยงแยกตัวจากบิดามารดา สาเหตุมักเกิดจากบิดามารดาปฏิเสธลูก เมื่อเด็กโตขึ้นจะเป็นพวกไม่สนใจใคร ไม่สนใจสิ่งแวดล้อม และมักจะไม่เห็นคุณค่าของความผูกพัน
2. สัมพันธภาพแบบผูกพันมั่นคง (Secured attachment) เป็นลักษณะเด็กที่ผูกพันใกล้ชิด และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดามารดา จะไม่มีความกังวลใจ ถึงแม้ว่าบิดามารดาจะห่างไปชั่วคราว เพราะมั่นใจและไว้วางใจว่าบิดามารดาจะกลับมา เมื่อโตขึ้นเด็กจะพัฒนาไปสู่ความเป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นคงทางอารมณ์
3. สัมพันธภาพแบบสับสน ไม่แนใจ (Ambivalent attachment) เด็กมีพฤติกรรมรู้สึกสับสน อยากเข้าใกล้บิดามารดา แต่ก็ยังมีความรู้สึกโกรธอยู่ในใจ สาเหตุเกิดจากการได้รับการตอบสนองไม่สม่ำเสมอ บิดามารดาอ่านความต้องการของลูกไม่ได้ เมื่อโตขึ้นเด็กจะพัฒนาไปสู่การมีพฤติกรรมแบบ Preoccupied คือเป็นพวกชอบหมกมุ่นกับตัวเอง แต่กังวลกับความใส่ใจของคนรอบข้าง และไม่ยืดหยุ่น

4. สัมพันธภาพแบบไม่ชัดเจน (Disorganized attachment) เด็กจะขาดความมั่นคงทางอารมณ์อย่างมาก เนื่องจากถูกทอดทิ้ง ละเลย พบว่าร้อยละ 90 เป็นเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ถูกทำร้าย ทารุณกรรมจากบิดามารดา ครอบครัวมีปัญหา ซึ่งพ่อแม่ก็มักจะมีประวัติถูกทารุณกรรมมาก่อนเช่นกัน เด็กจะมีความสับสน ระหว่างการอยากเข้าใกล้และออกห่างจากบิดามารดา เพราะบิดามารดาตอบสนองไม่สม่ำเสมอ หรือไม่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจของลูก เมื่อโตขึ้นจะเป็นพวก unresolved คือ ไม่สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ และไม่สามารถเป็นบิดามารดาที่ดีได้ เด็กกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ต้องเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ และพัฒนาทักษะการควบคุมอารมณ์ภายในของตนเอง เด็กจะรับรู้และเรียนรู้สัญญาณด้านอารมณ์ ความรู้สึก และวิธีการตอบสนองของบิดามารดาได้ตั้งแต่เกิด และไว้กับการตอบสนองที่ไม่ดีของบิดามารดา หรือผู้เลี้ยงดู มีงานวิจัยพบว่าเด็กที่ขาดความผูกพัน หรือสัมพันธภาพจะสับสนในเรื่องความสัมพันธ์ สร้างความผูกพัน หรือสัมพันธภาพกับใครไม่ได้ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในวัยเรียน ถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือจะมีแนวโน้มที่พัฒนาไปสู่การมีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวรุนแรง (Bowlby, 1969) บิดามารดาควรสนับสนุนพฤติกรรมที่ดีของบุตร จะทำให้บุตรรู้สึกว่าเขาได้รับความไว้วางใจจากบิดามารดา และเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน

จากการศึกษาความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตรที่ถูกแยกจากมารดา การรับรู้พฤติกรรมทารกแรกเกิด กับสัมพันธภาพระหว่างมารดากับทารกในมารดาที่ได้รับการผ่าตัดเอาทารกออกทางหน้าท้อง ของ แสงทอง เลิศประเสริฐพงศ์ (2544) พบว่า ความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตรที่ถูกแยกจากมารดา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับสัมพันธภาพระหว่างมารดากับทารก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในการศึกษาผลของโปรแกรมการเตรียมความพร้อมต่อความวิตกกังวลจากการพรางจากของเด็กวัยหัดเดินที่แรกเข้ารับบริการในศูนย์สาธิตการพัฒนาลูก คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ของ อาภาพรณ ทิมวิวรรณ (2547) พบว่า เด็กที่มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ดูแล สามารถเตรียมความพร้อมได้เร็วกว่าเด็กที่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล และมีระยะเวลาของความวิตกกังวลน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดของบิดามารดากับสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดาและบุตรป่วยที่ได้รับการรักษาในหอภิบาลผู้ป่วยวิกฤต ของ สุภาณี ไกรกุล (2552) พบว่าความเครียดของบิดามารดา มีความสัมพันธ์ทางลบในระดับปานกลางกับสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดาและบุตรป่วย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

เด็กในวัยต่างกันจะแสดงสัมพันธภาพที่แตกต่างกัน เช่น เด็กวัยทารกและเด็กวัยหัดเดินต้องการความช่วยเหลือจากบิดามารดาทั้งหมด นอกจากนี้พัฒนาการด้านต่าง ๆ ยังไม่สมบูรณ์ ทำให้เด็กไม่สามารถบอกถึงความต้องการ หรือความไม่สบายใจให้บิดามารดา หรือผู้เลี้ยงดูทราบได้ วัยของบุตรที่แตกต่างกันเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพของบิดามารดาในการดูแลบุตร

ดังนั้นบิดามารดาจึงควรให้ความรักความผูกพันเพื่อให้บุตรเกิดความรู้สึกมั่นคง และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้

3. รูปแบบการเลี้ยงดู

รูปแบบการเลี้ยงดู หมายถึง วิธีการอบรมปลูกฝังที่เด็กได้รับจากครอบครัว มี 4 ประเภท คือแบบประชาธิปไตย แบบเข้มงวด แบบตามใจ และแบบปล่อยปละละเลย (Baumrind, 1989) รูปแบบการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ดูแลหลักให้โอกาสแก่เด็กในการแสดงความคิดเห็น ในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดูแลเอาใจใส่และใช้เหตุผลในการอธิบายหรือชมเชยและลงโทษเด็ก เด็กจะมีความมั่นใจในตนเอง ปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้ง่าย บางครอบครัวที่มีรูปแบบการเลี้ยงดูแบบเข้มงวด เด็กจะมีความอยากรู้อยากเห็น และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในวงจำกัด ในครอบครัวที่ผู้ดูแลหลักมีความรักเด็กมาก จะมีรูปแบบการเลี้ยงดูแบบตามใจ ส่งผลให้เด็กเอาแต่ใจตนเอง ส่วนครอบครัวที่มีรูปแบบการเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง ซึ่งส่งผลต่อระดับสติปัญญา และความคิดเชิงเหตุผลของเด็กไปในทางลบ รูปแบบการเลี้ยงดูเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อความวิตกกังวลของเด็กวัยก่อนเรียน จากรายงานการศึกษาพบว่า เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย เด็กจะมีความคิดเชิงบวก เป็นเหตุเป็นผล จะมีความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี และมีความวิตกกังวลน้อยกว่ารูปแบบการเลี้ยงดูประเภทอื่น ๆ (Weiss & Schwarz, 1996) หากผู้ดูแลหลักมีรูปแบบการเลี้ยงดูที่ชัดเจนมีเหตุมีผล เด็กก็จะแสดงออก ตอบสนอง และมีพัฒนาการด้านอารมณ์ที่ดี (Freud, 1974)

รูปแบบการเลี้ยงดู (Parenting style) มีผลต่อบุคลิกภาพ พฤติกรรม การแสดงออกต่าง ๆ มีอยู่หลายรูปแบบ แต่รูปแบบการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยเป็นรูปแบบที่เป็นที่สนใจมากที่สุด เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาให้โอกาสแก่เด็กในการแสดงความคิดเห็น ในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และบิดามารดายังให้ความดูแลเอาใจใส่ และใช้เหตุผลในการอธิบาย หรือชมเชย และลงโทษ เชื่อว่าการเลี้ยงดูแบบนี้จะนำไปสู่คุณลักษณะเชิงบวก อาทิ ความเชื่อมั่นในตนเอง มโนภาพแห่งตนในเชิงบวก และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นต้น รูปแบบการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกดขี่ เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาใช้วิธีบังคับให้ปฏิบัติตาม ทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น และใช้วิธีการลงโทษหากไม่ปฏิบัติตาม รูปแบบการเลี้ยงดูแบบนี้จะนำไปสู่คุณลักษณะเชิงลบในตัวเด็ก อาทิ การพึ่งพิงคนอื่น ความก้าวร้าว การอดทนรอคอยไม่ได้ เด็กที่ได้รับเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมีคุณลักษณะเชิงบวกมากกว่าแบบเข้มงวด หากพิจารณาจากเด็กที่กระทำผิด มักได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง และเข้มงวดกดขี่มากกว่าแบบอื่น ๆ (ปาหนัน พิชยภิญโญ, อาภาพร เฝ้าวัฒนา และสุลลิต ทองวิเชียร, 2551)

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับค่านิยมเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการสมรสของวัยรุ่นของ อร์ทัย เกตุขาว (2551) พบว่า เด็กที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยมีความสัมพันธ์ทางบวกกับค่านิยมเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสของวัยรุ่นมากกว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การศึกษาการเลี้ยงดูเด็กวัยก่อนเรียนของครอบครัวในชุมชนเมือง จังหวัดขอนแก่น ของ ณริดา รัตนอัมพา (2555) พบว่า ครอบครัวที่มีการทารุณกรรมและปล่อยปละละเลยเด็กทั้งกาย และจิตใจ เด็กจะมีความวิตกกังวลสูงกว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย

Rolfe (1988) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการเลี้ยงดูเด็ก พบว่า เด็กออस्टเรียที่ถูกส่งเข้าโรงเรียนครั้งแรกกับการอบรมเลี้ยงดูที่เข้มงวด จะมีความวิตกกังวลจากการพาดจากมากกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย ในส่วนของ Murphy (1993) ได้ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูในเด็ก พบว่า เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบตามใจ จะส่งผลต่อความวิตกกังวลของเด็กมากกว่าแบบอื่น ๆ

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีงานวิจัยที่แสดงถึงผลของการอบรมเลี้ยงดูที่มีต่อบุคคล ได้พบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีรูปแบบการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย จะมีความอยากรู้อยากเห็น และเป็นผู้นำกลุ่ม ส่วนเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีการอบรมแบบเผด็จการ จะมีความอยากรู้อยากเห็น และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อยู่ในวงจำกัด และพบว่า เด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มักเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวที่อบรมแบบยกย่องชมเชย ให้ความรัก และการยอมรับ ส่วนเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำนั้น มาจากครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบลงโทษ และเข้มงวดกวดขัน (Walters & Parke, 1976) รูปแบบการเลี้ยงดูโดยการอธิบายปัญหาแก่เด็กจนเข้าใจโดยใช้ภาษาในระดับที่ถูกต้องเหมาะสมกับวัยของเด็ก จะเป็นการช่วยพัฒนาความคิดเชิงเหตุผลของเด็ก การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผลมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และสุขภาพจิต ความกลัว ความวิตกกังวลของเด็ก รูปแบบการเลี้ยงดู เป็นวิธีการอบรมปลูกฝังที่เด็กได้รับจากครอบครัว มีหลายแบบ อาทิ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบรัก เอาใจใส่ ให้การสนับสนุน การอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบชี้แจงเหตุผล ให้รางวัลและลงโทษอย่างสมเหตุสมผล และคงเส้นคงวา การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบไม่เป็นกันเอง เหนียว และมีการลงโทษถ้าทำผิด

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าพื้นอารมณ์ของเด็ก สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็ก และรูปแบบการเลี้ยงดู มีความเกี่ยวข้องกับความวิตกกังวลของเด็กวัยก่อนเรียน การวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของพื้นอารมณ์ของเด็ก สัมพันธภาพระหว่างผู้ดูแลหลักกับเด็กวัยก่อนเรียน และรูปแบบการเลี้ยงดู กับความวิตกกังวลในเด็กวัยก่อนเรียนที่มารับบริการในศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน คาดหวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นข้อมูลในการสร้างโปรแกรม เพื่อช่วยส่งเสริม

พัฒนาการเด็ควัยก่อนเรียนให้มีความวิตกกังวลลดลง เมื่อต้องปรับเปลี่ยนสถานที่ใหม่ เข้ามาอยู่
มารับบริการในศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University